

Umění starého světa, kořeny evropského myšlení a naše země

Nejstarší doklady evropské percepce skutečnosti máme v paleolitickém umění. Z dnešních etnografických civilizací jsou mu nejbližší malby Křováků a australských domorodců, interpretované způsobem myšlení zvaným dnes v odborné literatuře *dreaming*, ze kterého známe jen residua. v pocitovém vnímání. Paleolitické umění už ukazuje dvojí přístup ke skutečnosti – realistické zobrazení bezprostřední recepce připomínající akvarely, a strukturální abstrahovanou kresbu lidských figur. Tzv. paleolitické Venuše symbolizující síly reprodukce, rození, připomenou Goetheho "Velké Matky v hlubokosti tam" (tak v překladu O. Fischera).

Rozšíření neolitické civilizace po Evropě přineslo vedle plodin a způsobů jejich pěstování také úspěšnější využívání krajiny. Vedle chleba zobecnělo také pivo, náš tekutý chléb není o nic mladší než chléb v pevném skupenství. I když neolitické obiloviny měly menší výnosy, neolitické civilizace vytvořily svým obděláváním naše nejúrodnější půdy, černozemě a hnědozemě. Myšlení protoneolitu, kdy se ještě neobdělávala půda, je reflektováno v nejranější vrstvě Rigvédy; *vita contemplativa* byla ideálem elity, ale ani jiní se nedomnívali, že by práce šlechtila člověka. Pozitivní názor na zemědělskou práci má teprve Avesta, kladoucí pozitivní úlohu plně rozvinutého zemědělství proti negativnímu hodnocení lovecko sběračského a dobytkařského Turánu.

Z neolitického umění zaujmou zejména sošky žen v jakémsi snění se zavřenými očima. Představují pravděpodobně Sibylly, prorokyně, které podle tehdejších představ prostředkovaly sdělení božského světa. Ještě Michelangelo zobrazil čtyři Sibylly vedle proroků na stropě Sixtinské kaple. Následovnicemi neolitických vědem byly patrně i ty, kněžky, které vykonávaly podobné funkce v eneolitu a jsou zachyceny v meditační poloze na Maltě a v kultuře rané doby bronzové na Kykladských ostrovech. Podle mínění starých měly přímý vztah k božskému světu. Ovšem dnešní citové myšlení nemá už tak moudré Sibylly, je nejisté a snadno manipulovatelné.

Naše rondely dokládají podobně vyspělou znalost astrologie, jakou měli Sumerové i ti, kdo budovali a užívali Stonehenge a megalitické stavby v západní Evropě. Tento způsob myšlení, nazývaný dnes obvykle *sapiential knowledge*, sapientní moudrost, byl založen na paměti a předávání zkušeností; jen málo výjimečných osobností přinášelo inovace, a na ty jejich společnosti nahlížely jako na bytosti mezi lidmi a bohy. I Gilgameš byl ze dvou třetin bůh a jen z jedné třetiny člověk. Sapientní moudrost ještě přežívá v našich příslovích, týkajících se zemědělských prací: např. Na svatého Řehoře, šelma sedlák, který neoře; Svatá Markyta hodila srp do žita. Naše eneolitické zv. pohárové kultury ukazují rozvoj mužských a ženských svazů, stvrzovaných společným pitím.; odpovídaly zřejmě podobným společenským slavnostem v Sumeru i starém Egyptě

Doba bronzová přinesla užití kovů, jeho dolování a zpracování. Technologie těžby, tavení a odlévání byla dostupná po většině Evropy, a s ní byly společné i představy, které žily ještě ve středověké alchymii: o vztazích mezi planetami a kovy, o moudrosti, která je z kovů prostředkována. Měď byla pojována s planetou Venuší a její bohyní Afrodítou, Merkur se rtutí, Jupiter s cínem, Mars s velmi vzácným tehdy ještě železem (zprvu šlo o železo meteorické, tavba z rudy začala až ve druhé polovině 2. tis. př. Kr.), Slunce s nejvznešenějším kovem – zlatem, a Měsíc se stříbrem. Ve střední Evropě známe z konce rané doby bronzové první dlouhé rapíry podobné mečům mykénským a v zakavkazské kultuře Trialeti. Modely koleček se čtyřmi loukotěmi ukazují na užívání vozů podobného typu, jaký známe na kamenných stélách ze šachtových hrobů mykénských a z Egypta. Takovými vozy dobyli Hykové Egypt. Parohové postranice udídel bývají dekorovány vzory rytými kružidlem, podobně jako disky a zděře z téhož materiálu; obdoby mají v egejské oblasti a v Sýrii.

Zlato nalezené v šachtových hrobech v Mykénách pochází z Transylvánie; také se ve dvou z nich našly záušnice typu, který byl obvyklý v dnešním Rumunsku a východní části Maďarska; již Arthur Evans se domníval, že si je přivezly barbarské princezny ze severu jako součást jejich věna. Oblíbeným šperkem ve východním Středomoří byl jantar, dovážený z Baltu, jantarový náhrdelník měl ve své hrobce i Tutenchamon..

Vedle hliněných imitací egejských bronzových nádob známe také ve střední a západní Evropě první zlaté nádoby, inspirované egejskými vzory, a také importy z egejské oblasti Z českých zemí známe několik příkladů napodobenin egejských kovových nádob(- misek s tordovaným okrajem (Věteřov), poklička, připomínající mykénské třmínkové vázy, se našla v Olomouci, a nádoby s uchy při dně, připomínající egejské pithoi, v Dobevi u Písku. I falické závěsky a symboly, nalezené v jižních Čechách mají obdoby v egejské oblasti té doby, a svatyně, odkrytá Vilémem Hrubým v Uherském Brodě, připomene egejské svatyně jak svými platformami a nádržkami, tak obětovanými zde býky a soškami býčků.. I architektonické dekorativní prvky podobné egejským "posvátným rohům" jsou známy; hliněné oltářiky a podobné jim dekorativní předměty tvaru přesýpacích hodin připomenou podobné oltáře minojské a mykénské.

V té době se také rozšířily po většině Evropy základní váhové jednotky mykénské: byly užívány pro vážení bronzu, mědi i zlata. I když závaží byla různá, shoda měrných jednotek ukazuje, že obchod kovy byl celoevropského rozměru. Tzv. bochníkovité idoly s linkami a značkami připomínajícími notové značení, ukazují znalosti základů písma, vedle dalších reflexí lineárních písem egejských. Naše vyspělá raná doba bronzová je vzdálenou reflexí kultur střední doby bronzové v Egejské oblasti a Anatolii. Myšlení doby bronzové je obdobné stavu mysli v tehdejší Egyptě a Mesopotamii: slabá individualita byla závislá od krále: tak pravý Sinuhet na rozdíl od románového skutečně trpěl, že nemohl hledět do tváře faraonovy.

. Doba bronzová vytvořila první evropskou komunitu se zobecnělou kulturou, někdy srovnávanou s dnešním Evropským společenstvím. Mykénský váhové míry byly respektovány po většině Evropy, podobný byl po většině Evropy také oděv, zbraně a zbroj. Střední a pozdní doba bronzová byly také dobou náboženských hnutí – od pozemských božstev plodnosti přecházel střed významu k božstvům nebeským, identifikovaných s nebeskými tělesy a znameními zvířetníku V době zhruba současně s náboženskou reformou Echnatonovou s jeho uctíváním slunečního božstva Atona (14. stol.př. Kr.) dochází i na evropském severu k reformě, stavějící do centra náboženského zájmu sluneční božstvo, slunečního hrdinu.

Soubory picích nádob uložené do země jsou zřejmě finálním aktem společného přísežného pití na bratrství, jehož patronem bylo jiné božstvo, Řeky zvané Dionýsem; i ten přišel do Řecka ze severu a byl mimo jiné *spiritem vini*, duchem vína, alkoholu..Z konce střední doby bronzové pochází i pozoruhodný nález jantarových závěsků se znaky blízkými mykénskému lineárnímu písmu B v Bavorsku. Máme z té doby také doklady lidských obětí, pobitých a naházených do příkopů; v Čechách je to zejména Skalka u Velimi, na Moravě Blučina. Po celé Evropě převládající ritus žárového pohřbívání, který dal pozdní době bronzové jméno, měl zřejmě také zabránit černomagickým praktikám s mrtvým tělem. a jistě také upevňoval řád ve společnosti, na jejímž čele stáli náčelníci či soudci (pod tímto názvem je známe ze Starého Zákona), považovaní až za nadlidské bytosti; asi byl tento stav, který se blížil svému závěru, udržován i silou.

Sem patří Hésiodova doba heroů, ležící mezi dobou bronzovou (měděnou) a dobou železnou. Některé známe z velmi bohatých pohřbů na počátku doby popelnicových polí a některé z konce této doby. Běžným zvykem bylo obětovat bronzové předměty jako depoty na posvátných místech; zřejmě šlo o finální část náboženského rituálu. Snad je bylo možno opravdu recyklovat ve stavu nouze, podobně jako poklady řeckých chrámů. Většina depotů

při nápadných místech v krajině byla obětmi božstvům či nižším duchovním bytostem přírodním, zajišťujícími harmonický vztah mezi lidskou skupinou a přírodou je oklopující. Tzv. depoty keramických nádob představovaly – pokud byly uloženy s jídlem – oběti blízké řeckým thesmoforiím, slavnosti na počest Demétrý, které zajišťovaly plodnost a úrodu. Pantheon doby popelnicových polí nebyl příliš odlišný od středozemního: i tu představovala většina bohů bytosti za přírodními silami, a jen některé z těchto božstev měla přímý vztah k člověku, k lidské duši:

Afrodita -Venuše, bohyně lásky, která nám vládne dodnes, činí tak spíše v podvědomí než v jasném vědomí, ale patří sem Athéna, inspirátorka individuálního lidského myšlení, Apollón, který měl zvlášť úzký vztah k Hyperborejcům při Baltském moři. Řecký bůh je každoročně v zimě navštěvoval, a Hyperborejci vysílali až na Délos, druhé hlavní kultovní místo Apollónovo, vyslankyně zvané Panny Hyperborejské, kterým Řekové postavili na Délu svatyně. Když se pak panny nevracely a u Hyperborejců jich ubývalo, posílali Hyperborejci na Délos už jenom jantar zabalený do slámy, a to štafetovou cestou přes několik různých národů. Úcta ke slavné svatyni chránila na cestách dostatečně jak ony panny, tak posílaný jantar.

Rozmach středoevropského mírného pásu byl opět současný s krizí ve Středomoří, kde sucho a neúrody vedly k vážným problémům. Zbraně a zbroj doby popelnicových polí jsou stejné na většině Evropy – od Skandinávie až po Středomoří, od střední Francie až po dnešní východní hranice Polska a Rumunska. Honosná zbroj bývala z bronzového plechu. Takovou zbroj nosil ještě i Goliáš, filištínský hrdina, poražený Davidem. Filištínci byly jedním z Národů z moře a usadili se po své porážce na egyptské hranici v jižní Palestině.

Tzv. Národy z moře zastavila až na egyptské hranici vojska Ramsesa III brzy po roce 1200. Egyptské zprávy reflektují překvapení nad tím, že jejich válečných akcí se zúčastnilo větší množství různých etnických skupin, které dokázaly spolupracovat. Schopnost navazovat úzkou spolupráci mimo jediné společenství krve je předzvěstí družinictví rané doby železné.

I lidé žijící na sever od Řecka uctívali jak Apollóna, vzor dokonalého člověka, tak Dionýsa, ducha vína, (spiritus vini). Konzumace alkoholu osvobozovala lidského jedince ze závislosti na společenství krve a umožnila mu vstup do družiny. V té byl uzavřen vztah mezi vůdcem a jeho druhy, kteří byli spojeni smlouvou, sliby uzavřenými při hostině s pitím vína. Ale vztah mezi vůdcem a jeho družiníky nebyl nezvratitelný. Víme, že Achilles mohl odmítnout jít do války vrchnímu veliteli Agamemnónovi a nic se mu nestalo, což by za feudalismu znamenalo ztrátu léna. Ve sféře ženského světa se podobně od svých rodin odtrhovaly mainady, uctívačky Dionýsovy- při dámské jízdě běhaly po horách, měly své picí i jiné orgie (často s mužskými protějšky Satyry). Tak se vytvořil prostor pro společenství obce, který už neodvisel od rodinných svazků, ale od uzavřené smlouvy mezi občany. Tento systém se rozvinul v Řecku, ale převzali ho také Etruskové a jiní občané Itálie a později i naši Keltové.

Doba železná je líčena v mnoha mythologiích jako prudké zhoršení stavu svět. Hesiodos si obzvláště stěžoval (LI, 174-8):

„Kdybych jen nepatřil k páté generaci lidí,
ale zemřel dříve, nebo se narodil později.
Neboť teď je železný věk. Ve dne neznají lidé
konec dřiny a trápení a v noci trpí vyčerpáním.
A bohové nám dávají velké úzkosti.“

Podobně to viděl Lucretius, i keltská a germánská mythologie; z mýtů evropských snad jen Kalevala viděla v kusu železa něco nového, otvírající cestu do budoucnosti.

. Rozvoj myšlení rané doby železné lze dobře sledovat u hrdinů v Iliadě. Příkladem nejstarší generace je Ajax, kterého i zbroj charakterizuje jako hrdinu minulosti. Je zmítán vášněmi podobně jako hrdinové řeckých tragédií. Ajax končí sebevraždou, když v pomnutí smyslů pobije stádo svého tábora a svou hanbu nedokáže snést.

Střední generace je představována především Hektorem a Achillem. Achilles už do jisté míry ovládá své vášně, ale přece jim podlehne, když po ztrátě své milenky Briseovny odmítá bojovat, a také tehdy, když po smrti Patroklově nechá vláčet tělo svého soka Hektora po bojišti. Hektor je vzorný syn, otec i manžel, snad nejkladnější postava z celé Iliady, ale ani on nepřežije válku. Z hlavních hrdinů prošel do nového světa jen Istitivý Odysseus, z našeho hlediska nikoli přílišný charakter. Lest je prvním znakem nové osobní inteligence, jejíž hlavní představitelkou, pramyšlenkou, je v řeckém světě Pallas Athéna, zrozená z hlavy Diovy. Ona také vždy pomáhá Odysseovi, který je jí inspirovaným novým typem člověka, schopný sám v sobě realizovat samostatný způsob myšlení.

Podobně pomáhá Hospodin ve Starém Zákoně Davidovi. Ani jeho vítězství nad Goliášem nebylo podle olympijských pravidel, a poslat manžela do války, aby si mohl vzít jeho manželku, po které toužil, není moc morální čin. I příběh Samsona a Dalily ukazuje, tentokrát s méně kladným dopadem pro Izrael, vítězství lsti nad hrubou silou.

Geometrický styl rané doby železné usiloval o pochopení struktury hmotného světa, vztahů sil a rytmů. Nejjasnějšího vyjádření této struktury se dobralo geometrické umění v Řecku, ve villanovské Itálii došlo brzy k přeměně v ornamentální hravost s multiplikacemi a dalším spojováním prvků v manýře, zatímco ve střední Evropě se uchovalo archaičtější pojetí jednodušší, kde strohé zobrazení v jednoduchých přímkách, nebo jen málo ohnutých křivkách, uchovávalo základní ideje v hrubé formě. Na východě, při hranici eurasijského světa šamanismu, se více projevila dynamika ornamentu a silně stylizovaných figurálních zobrazení: zápas, boj, zatímco na západě je pojetí statičtější a kompozičně lapidárnější. Nejlepší halštatské plastiky ovšem tuto úroveň překročily: předlohy býčka z Býčí Skály byly hledány až v Anatolii. Ranou dobu železnou u nás ovlivnili Kimmeriové a Skýtové, přišli z pontských stepí..

Kimmerijci, kteří zničili většinu iónských měst na západním pobřeží Malé Asie a také velkou Frýžskou říši, ovládli karpatskou kotlinu, a jejich výpravy zasáhly až do Čech.. Skýtové ovládli území říše Urartu (mezi lety 625-585) a byli také po 28 let, jak uvádí Herodot, pány náhorní planiny ve východní Anatolii a Iránu. V raném 6. století se Skythové stáhli do černomořských stepí, ale jejich válečné výpravy směřovaly dále na západ. Tam bylo sice méně bohatství ke kořistění, ale také méně takových mocností, které by jim mohly odolat. Tak se v rytmu našich dějin opět po dvakrát převalila step až do střední Evropy.

Styky s jihem byly tenkrát zvláště intenzivní přes střední Alpy, Brenner, Salcbursko a odtud po tzv. Zlaté či Solné stezce přes Šumavu do Čech. Asi byla doprava zboží většinou organizován po etapách (říká se tomu obchod štafetový), ale občas se museli vydávat na delší cestu i organizátoři obchodu sami, aby si zajistili odbyt i ochranu pro své zboží a přízeň lokálních vládců. Ta se zajišťovala dary, jejichž vlastnictví pozdvihovalo jejich prestiž. Rodinný poklad, keimelia, byl výrazem předního postavení majitele, a z něho byli pak příležitostně obdarovávaní klienti těchto osobností. Tak se některé méně ceněné exotické prestižní předměty dostávaly postupně dále i k osobám nižšího postavení; např. řecká keramika raného 5. století a její imitace se našly v Čechách na místech mimo hradiště. Bohaté hroby a hradiště známe z jihozápadních a jižních Čech především z blízkého okolí nalezišť zlata, kde byly dobré podmínky k rýžování. Spolu s jihočeským zlatem, cínem a mědí z Krušných hor byly Čechy významné svými nalezišti kovů, které byly tehdy podobným bohatstvím, jako dnes ložiska nafty. I Herodotova krátká poznámka o tom, že ze severu se dovážejí v jeho době (5. století př. Kr.) tři komodity: zlato, cín a jantar, se mohla snadno vztahovat na Čechy, kudy tehdy probíhala i Jantarová stezka, vzhledem ke zničení hradišť při

východním konci Alp Skýty (Herod.III,115). byla by to i poslední zpráva o krušnohorském cínu, jehož dostupná ložiska se již blížila vyčerpání, a hůře dostupná byla využívána až ve středověku.

Řada pohřbů té doby obsahovalo etruské importy. Z mohyl v Hradišti u Písku jedna obsahovala patrně pohřeb mužský a druhá ženský. Ženská výbava je představována čtyřmi zlatými lodkovitými náušnicemi a spirálkami ze zlatého drátu, které patrně zdobily její účes. Ze zlata byly také dva hladké kruhy a spirálovité ozdoby paží, četné bronzové náramky a jehlice, z nichž jedna byla zakončena ženskou bustou. Mohlo jít o pohřeb etruské dámy, provdané vzdálenému spojenci či obchodnímu partnerovi. Také jantarový závěsek tvaru vázy má obdoby v etruském prostředí severní Itálie. Z jedné bronzové konvice se dochovalo ucho s ataší tzv. hadovitého typu s palmetou, polokulovitá miska, snad podobná misce z hrobu v Hochdorfu a stříbrný cedník, podobný cedníku z Certosy u Bologne. Mladšímu pohřbu mužskému patřila patrně zobákovitá konvice s figurální ataší ve tvaru Sirény a mísa; obě nádoby patří k dobrým ukázkám produkce v etruských Vulci. Dvě zlaté terčovité spony, dochované ve zlomech, mohly patřit oděvu jak mužskému, tak ženskému. Mohyla v Chlumu na Rokycansku obsahovala etruskou zobákovitou konvici; ze zničených pohřbů v Modřanech se dochovala ucha etruských konvic.

Vedle těchto výjimečně bohatých hrobů osobností, které zřejmě byly považovány za více než obyčejní lidé (u Etrusků se nazývali *lucumones*, a věřilo se, že mohou magicky ovlivňovat přírodu i lidské osudy), známe také mnoho pohřbů chudších. V Manětíně - Hrádku bylo z prozkoumaných dvou set hrobů z období od 6. do 4. století př. Kr. jen několik opravdu bohatě vybavených. Velké sociální rozdíly vedly zřejmě později k napětí a nakonec až k oné sociální revoluci okolo r. 400 př. Kr., následující po demokratických reformách v Řecku a v Římě.

Řecké myšlení postupovalo od archaické do klasické doby od sapientní moudrosti k uchopení skutečnosti intelektem po etapách. Hérakleitos i Pythagoras byli ještě na půl cesty od staré mysterijní moudrosti k racionálnímu myšlení, logu, sofisté zproblematizovali přístup k myšlené skutečnosti a relativizovali ho. Osvícenství 5. století doby Periklovy vytvořilo klasickým uměním vzor pro celý další vývoj evropské kultury v umění i dramatu a položilo základy i pro pozdější racionalistické myšlení. Platón stál ještě jednou nohou ve staré tradici, ale jeho žák Aristotelés, který postřehl, že starý způsob percepcce světa se uzavírá a plně racionální uchopení skutečnosti je tím novým, co bud hlavním předmětem lidského myšlení po dlouhou dobu, tuto filosofickou cestu (*pensée philosophique* v terminologii Augusta Comteho a jeho následovníků) pro antický svět definitivně otevřel, a stal se tak základním vzorem evropského myšlení až po středověk a počátek novověku.

Etruskové tento krok nepřijali, jejich myšlení zůstávalo na tradičnější cestě. Liviovi a dalším římským spisovatelům byli "nejvíce nábožným národem z celého světa". V soustředění na přípravu posmrtného života jsou Etruskové srovnatelní jen s podobně zaměřenými Egyptány. Věštění založené na studiu jater obětních zvířat a dalších vnitřností má obdoby především v Mezopotámii podobně jako etruská astrologie a věštění z letu ptáků. Etruskové sami si byli vědomi své pozdnosti ve svém učení o osmi či deseti věcích (*saeculech*). Předposlední se skončil v roce 88 př. Kr., když Etruskové získali římské občanské právo, a poslední podle většiny pramenů se smrtí císaře Claudia. Fragmenty vlastních etruských příběhů mluví o založení některých etruských měst jako o vyplnění božského přání, hrdinové Etrusků nejednali jako svobodné osobnosti, museli splnit, co bohové žádali, bez vlastní iniciativy. Obránci Vejí napadli v jedné z bitev Římány v maskách démonů a byli poraženi, když toto přestrojení nečinilo na racionální Římány žádný dojem.

Seneca (Quest.nat. 2,32,2) formuloval rozdíl mezi etruským a římským myšlením na známém místě, kde hovořil o blecích:

”Nos putamus, quia nubes collisae sunt, fulmina emitti, ipsi estimant nubes collidi ut fulmina emittantur; nam, cum omnia ad deum referent, in ea opinione sunt tamquam non, quia facta sunt, significant, sed quia significatura sunt, fiant. Eadem tamen ratione fiunt, sive illis significare propositum, sive consequens est.”

”My si myslíme, že blesky vznikají jako následek srážky mraků, oni naopak, že se mraky srážejí proto, aby mohly vzniknout blesky. Neboť protože všechno připisují božstvu, míní, že věci nemají smysl proto, že existují, ale existují, aby dávaly smysl.” I jiní autoři poukazovali na rozdíly mezi kauzálním myšlením Římanů, navazujícím na myšlení řecké, a teleologickým myšlením etruským, vlastním staršímu světu.

Od doby Carla Gustava Junga a jeho následovníků ovšem i my uznáváme teleologické myšlení (tj. orientované vzhledem k cíli) za podobně oprávněné jako myšlení kauzální, hledající vztah mezi příčinou a následkem v jejich sekvenci. V každém případě - v terminologii Augusta Comteho - etruská mysl byla v podstatě předfilozofická, příbuzná myšlení předoasijských předchůdců řecké civilizace.

Laténští Keltové byli ještě přísnější v odmítání realistického zobrazování než Etruskové, ba i než současní s nimi Thrákové a Skythové, kteří převzali z řeckých vzorů do svých umění více.. Laténské umění se nikdy nestalo plně realistickým; došlo jen do poloviny cesty. Kelty nezajímalo tolik, co už fyzicky existuje, ale co se teprve stává. Keltské umění připomene turbulentní proudění ve vodě, v jiných tekutinách a plynech. Ukazuje způsob, jakým se původní vajíčko živého organismu chová po oplodnění, v době spirálovitého uspořádání DNR kyseliny, nebo v době vzniku vesmíru „velkým třeskem“ podle současné astronomické teorie. Zajímavým pramenem pro pochopení keltského přístupu ke skutečnosti je anekdota, zachycená Diodorem Sikulským (XXI,9), když popisuje, jak se Brennos, keltský vůdce, který přitáhl do Delf roku 279 př. Kr., dlouho smál, když tam uviděl namísto zlata mramorové sochy bohů. Když se ho zeptali, proč se směje, odpověděl, že sice podle Keltů mohou bohové nabývat jakékoli podoby, ale nemohou být donuceni setrvat v jedné jedině z nich, Brennovi přišly řecké realistické sochy bohů v naturalistické lidské podobě směšné a nepravdivé. Lidská hlava byla u Keltů hlavním sídlem duše, hlavy nepřítele bývaly obětovány božstvům ve svatyních. Mrtvá hlava – *tête coupée* – byla u Keltů symbolem oběti, smrti, ale také posmrtného života a znovuzrození.

Počátkem 4. století se také středoevropští Keltové dostávají přes východní Alpy do Itálie, mezi nimi Bojové, kteří dali Čechům své jméno, a kde bylo patrně již předtím středisko jejich kmenového svazu.. Bojové byli pak významným keltským kmenem v severovýchodní Itálii, Bitvy Etrusků proti Keltům u Clusia se zúčastnili proti zvyklostem i římský vyslanci a dokonce zabili jednoho keltského vůdce v posvátném háji. Tím prý popuzeni, táhli pak Keltové na jih, porazili Římany v bitvě u říčky Allie 18. července 387 př. Kr. Římané pak narychlo evakuovali ze svého města, co měli nejdůležitějšího (zejména panny vestálské a posvátné předměty) do přátelského Caere. O tři dny později dobyli Keltové pod vedením Brenna Řím až na Kapitol a přinutili Římany zaplatit vysoké výkupné, aby odtáhli.

Když byla složena smlouvená částka zlata, keltský vůdce přihodil na váhu ještě svůj meč se zvoláním – *Vae victis!* (Běda přemoženým!) a Římané musili ještě navíc doložit zlatem jeho váhu. Bojové se v Itálii usídlili v okolí Boloně a v severní část Picena. Napadli Řím ještě v roce 357/356 (podle Livia už roku 360 a pak znovu v roce 345, kdy proti nim dosáhli Římané prvních úspěchů. Roku 331 př. Kr. uzavřeli Římané s Kelty smlouvu o neútočení, která byla oběma stranami respektována po třicet let.

Brzy po dobytí Říma uzavřeli italští Keltové také smlouvu s se syrakúským tyranem Dionýsiem I., kterému někteří z nich také sloužili jako žoldnéři. Keltští žoldnéři pak bojovali v jižní Itálii ve vojsku Dionýsiově, ale již roku 369 př. Kr. byly vysláni také do Řecka, kde bojovali u Korintu na straně Sparty proto Thébám (Xenofón, *Hell.* VII, 1,1; 2; 14). Koncem 4. století byli již Keltové, mezi nimi i Bojové, pevně usazeni v Itálii a kulturně se – jak vidíme

z jejich hrobů – od ostatních Italiků nijak nápadně neodlišovali. Pohřbívali podobně jako jejich sousedé, jen jejich meče jsou ještě keltského typu, a zůstalo jim i nošení nákrčníků, torques.

I balkánského tažení se zúčastnili Keltové z naší části střední Evropy, zejména Volkové-Tektoságové, žijící patrně na severu Čech a Moravy. Roku 335 se s Kelty setkal Alexandr Veliký na Dunaji při svém tažení proti Triballům. Strabón (VII,3, 8) referuje o jejich rozhovoru s Alexandrem při kterém se prý vyslovili, že se nebojí ničeho, než že by jim spadlo nebe na hlavu. Myšlenka je dnes popularizována Asterixem a uvědomíme-li si onu jemnou vyváženost nebeské mechaniky a také občasné zprávy medií o hrozbě pádu komet či velkých meteoritů na Zemi, nejeví se tato myšlenka nijak absurdní.

Smrtí Lysimachovou roku 281 došlo v jeho thrácké říši ke krizi, a Keltové toho využili. Roku 280 se vypravily na jih tři velké armády, jedna z nich na čele s Bolgiem porazila málo připravené oddíly Ptolemaia Kerauna, který v bitvě padl, a jeho uříznutou hlavu nosili pak Keltové naraženou na kopí ve svém vojsku. Bolgios se svými oddíly se po vítězství nad Ptolemaiem Keraunem vrátil na sever; snad to byli členové jeho výpravy, kteří si přinesli řecké mince i kovové nádoby, běžné tehdy v Thrákii: stříbrný katharos se našel v Szobu a nízký bronzový lékythos tzv. typu Talcott v Hurbanovu.

O vpádu keltské armády do Delf existují dvě verze. Podle jedné zarazil Kelty pád skály a do svatyně nevstoupili, podle druhé se to Brennovi podařilo, ale brzy zase odtáhl, snad kvůli zimě a onemocnění; brzy poté spáchal v Herakleji sebevraždu. Roku 278 př. Kr. Nikomédés Bithynský pozval keltské oddíly, aby mu pomohly ve sporu o trůn s jeho dvěma bratry, a s jejich pomocí také vládu nad Bithynií vyhrál. Ti se pak usadily na území Frýgie, a založila tam Galatské království, federaci se zbylými Frýgy Keltská část federace se dělila na tři kmeny Tolstobogy, Trokmy a naše Volky-Tektoságy.

Seleukův syn Antiochos Sotér nezabránil Keltům v dobytí Efezu. Keltský vůdce Brennos, který na město zaútočil, se tam zamiloval do místní dívky Démodiké, která mu umožnila vstup do města. Dostala za svou službu spousty šperků, posbíraných od efezských žen, ale nakonec byla prý s tím konfiskovaným šperkem zaživa pohřbena, když Keltové odtáhli. Keltští žoldnéři se naučili brzy chápat význam peněz a nechávali si za své služby dobře zaplatit; proto museli začít razit mince i jejich vlastní vůdci – dnes bychom řekli, že se keltští bojovníci zprofesionovali

Statečnost keltských bojovníků obdivoval už Aristotelés. Zmínili jsme se už o keltských žoldnících na západě, ale ještě většího rozsahu bylo působení Keltů v helénistických armádách na východě; zřejmě bojovali další z nich také v armádách prvních diadochů; patrně se někteří spolu s Tribally účastnili i tažení Alexandra Velikého. Když Pyrrhos Epirský porazil Antigona Gonata roku 274 př. Kr., nejvíce si cenil vítězství nad jeho keltskou gardou, která bojovala nejstatečněji; jejich štíty věnoval do svatyně Athény Itonie (Pausanias, Attika, 13, 3). Čtyři tisíce Keltů si najal dokonce Ptolemaios II Filadelfos na potlačení povstání do Egypta, ale když se vzbouřili, nechal je zahynout bez jídla na jednom z nilských ostrovů.

Helénistický svět představuje v mnohém most mezi vývojem v Řecku a v římském císařství. Alexandr Veliký byl vzorem všech jeho nástupců, kteří se stylizovali do nadlidské sféry. I jejich dedikace božstvu bývaly stylizovány tak, že ten či onen vladař přispěl např. Athéně, protože její vlastní síly by už nestačily. I ženy si často osobovaly právo na výrazné individuality, tak tomu bylo ostatně už v helénistickém světě od matky Alexandra Velikého Olympias, přes Arsinoe II, která se jako první z helénistických vladařů dala prohlásit již během života za božstvo, až po nejznámější Kleopatru, která si odvážila soupeřit se samotným Římem. Jiným fenoménem helénismu je semínko moderní vědy, které jakoby nastoupilo cestu k vědeckému předmětnému myšlení: Archimédés byl zakladatelem experimentální vědy spolu s několika alexandrijskými učiteli, a v téže době, ve 2. století př.Kr., dospělo výtvarné umění

nakrátko i k centrální perspektivě, zmocnění se reality naším já v obraze, což se napříště podařilo až v quattrocentu..

Zakladatelé našich oppid byli uprchlíci z Itálie. Boiové bojovali s Římany napřed úspěšně, potom bývali poráženi, ale doopravdy prohráli, když se připojili k Hannibalovi. Když Řím nad Hannibalem zvítězil, byla jejich království zničena a jen málokterým se podařilo uprchnout do své staré vlasti v českých zemích, kde zřídili oppida, jejichž systém byl obdobný systému italských měst. I když bojové družiny Keltů naše země ve druhé polovině 1. století př. Kr. opustily, jsou poráženy na východě Dáky a při své severní hranici Germány, jejich odkaz máme ve jménu Boiohaemum, ve jménech hlavních řek i v naší krvi, pokud jsou správné výsledky současných serologických zkoumání. I Marobud je keltské jméno, a germánská aristokracie navázala na keltskou elitu.

Římský svět pokročil jak v individualizaci osobností, napřed hlav rodin, pater familias, ale pak i dalších, Přísná racionalita kausálního myšlení byla ovšem u Římanů provázena úzkostným úsilím o dodržování náboženských rituálů. Knihy kumské Sibyly byly pro Římany natolik důležité, že – když římský král Tarquinius Superbus odmítl koupit celou řadu a Sibyla je postupně páčila, nakonec za poslední tři zbylé zaplatil stejnou cenu, jako byla původní za všechny. Když r. 83 při požáru Kapitolu shořely, byly znovu sestaveny a pak dotazovány až do doby Aureliánovy; teprve Stilicho je dal spálit. Etruské náboženství se stalo natolik pevnou součástí římské tradice, že ještě Longinianus ve své odpovědi sv. Augustinu uvádí, že jeho, 'pohanské' náboženství je založeno na třech velkých prorocích, kteří byli poskytnuti lidstvu - pro Asii to byl Orfeus, pro Afriku Hermés Trismegistos, a pro Evropu etruský Tages.

Římané vyhráli soupeření s ostatními antickými národy i několika dalšími kvalitami: schopností vzájemné spolupráce i silných individualit pro res publica, která stála na rozdíl od nás dnes daleko výše než res privata (teprve konec republiky přinesl občanské války) a pevnou organizací. V mythologii byli jejich předky jak Mars, tak Venuše. První byl symbolem jejich vojenské zdatnosti a schopnosti organizovat stát, druhé božstvo symbolem schopností integrovat, jehož počátky jsou patrné už v příběhu Sabine, kterém zastavily boj mezi Římany a Sabiny. Podobný fenomén ukazují také příběhy o postupném připojování již spojeneckých měst v Itálii a pak integraci kolonií mimoitalských.

. I starší způsoby myšlení jsou v našem polovědomí či podvědomí dochovány; když si je uvědomíme a uchopíme jasnou ratio, mohou být užitečné i k pochopení dnešní Evropy i dnešního globalizovaného světa.